

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/**RUSUH** Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2022, 2 (2): 246-256

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Dini Gruplarda Karizmatik Otoritenin Sosyal Temsilleri

Social Representations Of Charismatic Authority In Religious Groups

Ramazan Bulut

Dr. Öğretim Üyesi, Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı

PhD student, Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Sociology of Religion

Uşak, Türkiye

r.bulut64@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2457-2444

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 14.10.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 28.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 29.12.2022

Cilt/Volume: 2

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 246-256

Atıf/Cite as: Bulut, Ramazan. "Dini Gruplarda Karizmatik Otoritenin Sosyal Temsilleri [Social Representations Of Charismatic Authority In Religious Groups]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 2/2 (Aralık 2022): 246-256

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2022 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Türkiye

DİNİ GRUPLARDA KARİZMATİK OTORİTENİN SOSYAL TEMSİLLERİ

Öz

Takipçileri tarafından bir insanın kişiliği etrafında olduğu kabul edilen aşkın/etkileyici gücü tanımlamak için kullanılan karizma, insanları bir inanç, düşünce ve hedef doğrultusunda harekete geçirme bütünleştirme ve motivasyon sağlama işlevine sahiptir. Karizmatik otorite sosyal bilimler ve din sosyolojisi literatüründe yaygın şekilde kullanılan otorite tiplerindedir. Karizma kavramını literatüre kazandıran Max Weber, tarihte karizmatik otoritenin dini grupların doğuşu ve gelişimindeki reformcu yönünü vurgulamaktadır. Sosyal grupların özel bir türü olarak dini grupların ayırt edici özelliği bir inanç etrafında grup birliğinin oluşmasıdır. Dini grup türlerinden tarikat ve dini cemaat yapılarında dini otoritenin tesisinde karizmanın önemli bir işlevi vardır. Dini cemaatlerin oluşumu, kurumsallaşması ve sosyal değişime paralel kritik dönüşümü karizma ve onun otoritesi ile gerçekleşmektedir. Bu çerçevede araştırma dini cemaat yapılarının karizmatik otoritelerinin nasıl temsil edildiğine odaklanmaktadır. Dini gruplarda karizma birtakım dini ve toplumsal argümanları kullanarak meşruiyetini güçlendirmekte ve etkili şekilde kullanmaktadır. Dini cemaatlerde karizmatik liderin Altın silsile, Seyitlik, Seçilmişlik, Rüya, Menkıbe ve Keramet gibi delillerle bir dini meşruiyet sağladıkları bilinmektedir. Dini meşruiyetin temellendirildiği birtakım sıfat ve unvanlar kullanılarak liderin grup içinde ve toplumsal alanda karizmatik yönü öne çıkartılmaktadır. Araştırmada hem geleneksel hem günümüzdeki dini hayatta karşılığı olan sıfatların sosyal temsiller aracılığıyla karizmanın mümtazlığının nasıl vurgulandığına odaklanılmıştır. Sosyal temsiller, özellikle gruplarda kavramların daha anlaşılır ve tanıdık biçimde ifade edilmesini sağlayarak, karizmanın otoritesini grup içinde daha etkili olmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dini Grup, Karizma, Karizmatik Otorite, Sosyal Temsiller

SOCIAL REPRESENTATIONS OF CHARISMATIC AUTHORITY IN RELIGIOUS GROUPS

Abstract

Charisma, which is used by its followers to describe the excessive/impressive power that is accepted to be around a person's personality, has the function of activating people in line with a belief, thought and goal, integrating and providing motivation. Charismatic authority is one of the authority types commonly used in the literature of social sciences and religious psychology. Max Weber, who introduced the concept of charisma to the literature, emphasizes the reformist aspect of charismatic authority in the rise and development of religious groups in history. The distinctive feature of religious groups as a special type of social group is the formation of group unity around a belief. Charisma plays an important role in the establishment of religious authority in sects and religious community structures, which are among the types of religious groups. Religious communities are formed, institutionalized, and critically transformed in parallel with social change through charisma and its authority. In this context, this study, which focuses on how the charismatic authorities of religious community structures are represented, aims the semantic analysis in the religious and secular category. In this context, charisma in religious groups gains legitimacy by using some religious and secular arguments. It is known that charismatic leaders in religious communities provide a religious legitimacy with evidence such as the Golden range, Seyitlik, Being Selected Person, Dreams, Manqıba (Epics) and Miracles. In addition, the socio-cultural and economic changes in Turkish society had reflections on people's mentality, understanding of religion and religiosity, and the expectations of charismatic leaders in religious communities.

Keywords: Religious Group, Charisma, Charismatic Authority, Social Representations

Giriş

Toplumun çeşitli kurum, grup ve yapılardan ve bunlar arası ilişki ağlarından teşekkül ettiği söylenebilir. Toplumsal hayatın temel unsurlarından grupların oluşumu, yapısı, türü ve işlevleri bağlamında çeşitlilik arz etmektedir. Bu grupların genel özelliklerine sahip olmakla birlikte, dini/manevi içerik ve amaçları nedeniyle dini gruplar, diğer sosyal gruplardan mensupları üzerinde daha derin bir etkisi bulunmaktadır. Dini grupların oluşum, gelişim, hedeflerinin belirlenmesinde ve grup dayanışmasının sağlanmasında, kurucu liderin otoritesinin inşa süreci belirleyici olmaktadır. Her ne kadar kavramı sosyal bilimlere armağan eden Max Weber, olguyu geleneksel toplumlara özgü tipolojik sınırlama içinde değerlendirmekle birlikte¹ modern toplumlarda da otorite ve itibarın güçlendirilmesinde karizma işlevseldir. Bu bağlamda dini gruplarda özellikle de kurucu konumdaki dini liderde karizmatik özellikler, diğer sosyal gruplara göre değerlendirildiğinde hayati bir öneme sahiptir.²

İnsanları bir inanç, düşünce ve hedef doğrultusunda harekete geçirip, bütünleştirme ve motivasyon sağlama karizmayı, olağan üstü, sıra dışı ve büyüleyici kılmaktadır. Dini gruplarda ortak norm ve değerlerin inşa ettiği zihniyet çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Burada sosyal psikolojiye ait sosyal temsiller kavramına başvurmak gereklidir. Serge Moscovici'nin ürettiği bir kavram olarak sosyal temsiller, tanıdık olmayanı tanıdık hale getirerek, karmaşık olanı netleştirmektedir.³ Grup yapılarının ürettiği habitusun üyelere kazandırılma sürecinde, hızlı, kolay ve etkili şekilde mesajların iletilmesi gereklilik arz etmektedir. Kolektif zihniyet grup kimliği ile ortaya çıkmaktadır. Grupta sosyal temsiller yolu ile ortak aidiyet ve kimliğin mensuplarına kazandırılması ve pekiştirilmesi sağlanabilmektedir. Aynı bağlamda grupta karizmanın konumu ve otoritesi de sosyal temsiller aracılığıyla daha etkili biçimde aktarılmaktadır. Sosyal grup yapısını güçlendirilmesinde, grup aidiyeti, kimliği ve ideolojisinin üyelerce benimsenmesinde ve liderin karizmatik özelliklerinin grup zihniyetinde karşılık bulmasında sosyal temsiller işlevsel bir anlama sahiptir.

Dini grup habitusunun anlam çerçevesine oturttuğu sosyal temsiller, grup üyelerince içselleştirilmektedir. Bu noktada karizmatik liderin otoritesini sağlayan sıra dışı nitelikler, anlaşılır ve kabul edilebilir temsillere dönüşerek, dini grup yapılarında ayrışma ve tartışmaları engellemektedir. Cemaat yapılarında seyyid/seyda, molla, üstat, şeyh, efendi gibi temsil ifadeleri liderin dini karizmatik unsurları olarak öne çıkarılmakta ve toplumsal alanda sosyal temsil edilmektedir. Geleneksel formların modern toplumda geçerlilik kazanması aynı zamanda sosyal değişime mutabık bazı sosyal unsurların devreye girmesini sağlamıştır.

Bilindiği üzere grupların oluşum, gelişim, kimliksel devamlılığında ve ideolojik çerçeveyi belirlemede liderin büyük bir rolü bulunmaktadır. Aynı şekilde sosyal bir grup olan dini cemaatlerde liderin cemaat birliğinin sağlanmasında başat bir işlevi vardır. Grubun ortaya çıkmasında sosyal, siyasal ve kültürel faktörlerin yanı sıra lidere atfedilen manevi güç asıl belirleyicidir. Makalede dinsel cemaat olgusuna değinilerek karizmanın önemi, dini cemaatlerde otoriteyi kuran karizmanın seçkinliği ve dini meşruiyetinin sosyal temsiller aracılığıyla nasıl ifadelendirildiği irdelenecektir. Araştırma dini cemaat yapılarında kurucunun karizmatik

¹ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2014), 115-116.

² Vejdi Bilgin, *Din ve Toplum Din Sosyolojisine Giriş* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2021), 119.

³ Bengi Öner, "Sosyal Temsiller" *Kriz Dergisi* 1/10 (2002), 32. Michael A.Hogg - Graham M.Vaughan, *Sosyal Psikoloji*, çev.İbrahim Yıldız - Aydın Gelmez (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2017), 117-118.

otoriteye dönüşümünde dinsel itibar göstergeleri olarak öne çıkartılan hususiyetlerinin analizini amaçlamaktadır.

1. Karizma ve Karizmatik Otorite

Takipçileri tarafından bir insanın kişiliği etrafında olduğu kabul edilen aşkın/etkileyici gücü tanımlamak için kullanılan karizma, sosyal bilimlerde ve din bilimlerinde sosyal değişim aktörleri arasında yer almaktadır.⁴ Yeni Ahid'in Yunancasından üretilen, ilahi lütuf anlamına gelen ve Orta Çağ'da hukuk dilinde de kullanılan karizma terimini Max Weber, teolojik ve hukuki dilden ödünç alarak sosyolojiye dahil etmiştir.⁵ Weber, özel bir anlam biçiminde ele alarak, siyaset ve din sosyolojisi alanında kullanılan kavrama dönüştürmüştür.⁶ Kavrama yüklenen anlamları, "Tanrı vergisi", "olağandışı güç", "bir tür yeni ruh", "verilmiş hediye", "ilahi lütuf" "sıradan insanlardan farklı olmak", "aşkın" ve "istisnai güç" şeklinde sıralamak mümkündür. Weber'in karizma kavramının özünü öncelikle ilahi kaynaklı birtakım kabiliyetler oluşturmaktadır.⁷

Başkaları üzerinde otorite gücünü ifade eden karizma ve karizmatik şahsiyetin farklı türleri bulunmakla birlikte ancak dini tipi esastır. Şahsi ve fonksiyon karizması ayrımında bulunan Weber, dini otoritenin tesisinde, yaygınlık kazanmasında ve işleyişindeki farklılığa işaret etmektedir.⁸ İşlevsel olarak karizma, insanları bir inanç, düşünce ve hedef doğrultusunda harekete geçirip, bütünleştirme ve motivasyon sağlayıcı aktördür. Karizmanın kurumsallaşması kendini dini otorite olarak göstermektedir. Sosyal işlevsel yönü ile dini otoriteye ilişkin üstaz/öğretmen/rehber, hâkim/yargıç/hüküm veren ve hekim/tabip/şifacı şeklinde üçlü bir tipolojiden bahsetmek de mümkündür.⁹

Max Weber, meşru bir güç kullanımı ve gönüllü itaati kapsayan otorite kavramının üç türünden bahsetmektedir.¹⁰ Weber, siyasal otoritenin egemenlik kaynağını toplum tarafından kabul edilen üç ideal tip üzerinden temellendirmektedir. Bunlar geleneksel otorite, karizmatik otorite ve yasal-rasyonel otoritedir. Tarihte ve toplumda bu otorite tipleri doğrudan ve saf hâlde kesin sınırları tespit edilmiş şekilde bulunmamaktadır. Ancak Weber sosyolojisinde sosyal olguları anlama ve tarihsel karşılaştırmalar ideal tipleştirme yolu ile mümkündür. Otoritenin meşruiyeti lidere atfedilen olağan üstü kişisel özellikleri izleyicilerin kabulü ve tasdiğiyle olmaktadır. Karizmanın otoritesi, karizmatik liderin sıra dışı kutsallığı, kahramanlığı ve örnek alınması davranışlarına olan inanç/kabulle meşruiyet elde etmektedir.¹¹

Karizmanın otoritesi diğer otoritelere göre daha kapsayıcı ve etkili olduğu için aynı zamanda yerleşik düzene karşı devrimci karakteri ile sosyal değişime de neden olmaktadır. Karizma, dini, siyasi ve sosyal yapıları tersyüz etme amacını güttüğü için yerleşik toplumsal yapı ve güçlerle çatışma içindedir. Karizmatik şahsiyetler, yerleşik düzene karşı verdiği mücadeleyi

⁴ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişim ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 33.

⁵ Niyazi Akyüz, "Dinlerin Teşekkülünde Dini Liderlerin Karizması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41, (2000), 275-291.

⁶ Adil Çiftçi, *Sosyolojiye Giriş* (Ankara: Anka Matbaacılık, 2012), 79.

⁷ Sefer Yavuz, "Bir Karizmatik Otorite Örneği Olarak İmamet ve Mehdi Anlayışı: Türkiye Caferileri (İğdır Örneği) 25/13 *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2014/1), 3.

⁸ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay (İstanbul: İFAV Yayınları, 1995), 409-410.

⁹ Abdullah Özbolet, "Toplumsal Fonksiyonları Bağlamında Dini Otorite: Tipolojik Bir Deneme" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20:2 (2015), 12.

¹⁰ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 387.

¹¹ George Ritzer - Jeffrey Stepanisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, çev. Irmak Ertuna Howison (Ankara: Deki Basım Yayın, 2013), 33.

kazandığında büyük bir toplumsal değişmeyi gerçekleştirmektedir.¹² Tarihte din ve mezhep kurucuları, sadece teolojik alanda değil, aynı zamanda kendi toplumlarında sosyo-kültürel ve sosyo-politik değişimlere yol açmıştır. Karizmanın irrasyonelliği, geleneğin ve toplumsal yapılaşmanın rasyonelliğine meydan okuyarak, yeni bir teolojik ve politik sistemin kurulmasını sağlamaktadır. Öyle ki tarihte devrimci güçleriyle karizmatik liderler geleneksel otorite yapılarını alaşağı ederek yıktıkları bilinmektedir.¹³ Hiçbir bürokratik atama sistemini tanımayan karizma yalnızca içsel irade ve denetimi kabul etmektedir.¹⁴ Çağdaş dönemde ortaya çıkan yeni dini hareketlerde de temel özelliklerden biri olarak karşımıza karizmatik liderin varlığı çıkmaktadır.¹⁵

Karizmatik otoritenin kaynağı, grup bağlılarının ona yükledikleri özel anlamlara yaslandığından dolayı kişiseldir. Manevi anlam ve güç tek başına karizmatik otoriteyi oluşturmaz, bunun tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için sosyolojik bağlama ihtiyaç vardır. Karizma ile izleyicileri arasındaki ilişki kritik öneme sahiptir. Bu bakımdan sosyal kriz zamanlarında toplumlarda karizmaya olan talepte bir artış söz konusu olmaktadır.¹⁶ Anlaşılan her ne kadar karizmatik otoritenin kişisel boyutu olmakla birlikte toplumsal şartların ve grup beklentilerin söz konusu otoritenin inşa edilmesinde belirleyici etkisi bulunmaktadır. Karizmanın ideal nitelikleri ile ortaya çıkan sosyal sınıf ve grupların ihtiyaçları arasında Weber'in seçmeci yaklaşma/uyuşma adını verdiği türden bir benzeşme bulunmaktadır.¹⁷ Bu çerçevede sosyo-psikolojik bir realite olan karizmanın ve söz konusu otorite biçiminin ortaya çıktığı toplum ve şartlarından bağımsız olmadığını söyleyebiliriz.¹⁸

İçinden çıktığı toplumun yerleşik kültür ve inanç yapılarına karşı mukavemet göstererek sosyal değişim aktörü haline gelen karizmanın rasyonel dışı gücü günbegün bir toplumu yönetecek özelliklere sahip değildir.¹⁹ Karizmatik otorite manevi/şahsi güce dayanmasına rağmen, idari, sosyal ve kültürel yapı üzerinde hâkimiyet sağladıkça kaçınılmaz olarak rasyonel bir çerçevede hareket etmeye mecbur kalmaktadır. Rutin dışı olanın rutinleşmesi, giderek karizmanın sıradanlaşmasına yol açarak karizmanın şahsi otoritesi kurumsallaşma ile birlikte kuruma aktarılmaktadır.

2.Dini Gruplarda Karizmatik Liderlik

Hem geleneksel hem de modern toplumlarda görülen gruplar, birey-toplum ilişkilerinde kritik bir konumdadır. Ancak sivil ve bireysel kültürün daha yaygın olduğu sanayi sonrası toplumlarda sosyal gruplar kamusal alanda sosyal, politik, ekonomik, dini ve kültürel kimlik ve taleplerle ortaya çıkmaktadır. Gruplar amaçları, üyelerinin katılım biçimleri, sayısal büyüklükleri, formel-informal yapıları ve varlık süreleri gibi çeşitli özellikler göstermektedir. Sosyal grupların özel bir türü olarak dini gruplar da benzer özellikler göstermekle²⁰ birlikte merkezinde insanın varoluşsal özelliği olan inanç/inanma olgusu bulunması nedeniyle din

¹² Çiftçi, *Sosyolojiye Giriş*, 81.

¹³ Ritzer - Stepnisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, 33.

¹⁴ İhsan Çapcıoğlu, vd., "Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/14 (Ağustos 2010), 63.

¹⁵ Bilgin, *Din ve Toplum Din Sosyolojisine Giriş*, 213.

¹⁶ Inger Furseth-Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, çev. İhsan Çapcıoğlu-Halil Aydınalp (Ankara: Atıf Yayınları 2020), 258.

¹⁷ Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar* (Ankara: Gündüz Yayınları, 2007), 80.

¹⁸ Kamil Kaya, *Küçük Gruplar Sosyolojisi* (Isparta: Fakülte Kitapevi, 2019), 130.

¹⁹ Ritzer - Stepnisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, 33.

²⁰ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006), 261.

temelli yapılar diğer gruplardan farklılaşmaktadır. Şemsiye bir kavram olan dini gruplar çok çeşitli yapıları ifade etmektedir. Dini grup kavramı, tarikat ve dini cemaat çerçevesinde ele alındığında, genellikle ana dini kitleden ayrılmadan orada daha yoğun dini hayatı yaşama tercihini ifade etmektedir.²¹ Gruplar içinde en etkili organize yapılar olarak dini cemaatlerin ayırt edici özelliği karizmatik bir liderlere sahip olmasıdır.

Dini gruplar olarak cemaat yapılarında kurucu isimler, aynı zamanda karizmatik liderlik vasıfları olduğuna inanılan şahsiyetlerdir. Dini cemaat yapılarının doğmasında sosyokültürel şartlarla birlikte Weber'in şahsiyet karizması şeklinde tanımladığı lidere atfedilen manevi güç olgusu etkilidir. Tarihte bütün dini-sosyal hareketlerin teşekkülünü sağlayan ve ideolojik boyutunu belirleyen aktörün liderler olduğu görülmektedir. Toplumdaki çeşitli anlaşmazlık, huzursuzluk ve hoşnutsuzlukları, karizmatik lider tepkisel sosyal hareketlere dönüştürebilme yeteneğine sahiptir.

Grup bilincinin inşasında ve sürdürülmesinde, lidere yüklenen kutsallık grup mensuplarının duygu, düşünce, eylem ve tercihleri üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Söz konusu dini gruplarda karizmatik lider bağlıların özel hayatından, sosyo-politik tercihlerine kadar geniş ölçekte bir etki gücüne sahip olmaktadır. Burada karizmatik otoritenin gücü cemaat mensupları arası psiko-sosyal bütünleşmeyle sıkı bir grup dinamizmini sağlayarak göstermektedir. Gruplar içinde en etkili ve organize yapılar olarak dini cemaatlerin ayırt edici özelliği karizmatik liderlere sahip olmasıdır. Dini cemaatlere olan yönelim nedenlerinin başında liderin karizmatik-şahsi özellikleri geldiği bilinmektedir.²² Karizmatik otoriteye sahip lider, diğer liderlerden ayıran grubun yalnızca davranışlarını değil, inanç ve tutumlarını değiştirebilmektedir. Güçlü bir itaat noktasına getirdiği izleyici kitlesini ahlak ve kanun dışı eylemlere yöneltebilmektedir.²³ Sosyal grupların içinde lidere ve onun psikolojik etki gücüne vurgu, dini grup yapılarında görülmektedir. Daha öncede bahsedildiği gibi karizmanın psikolojik hâkimiyeti, grupta itaat ve boyun eğmenin esas olduğunu göstermektedir.²⁴

Gruplar içinde en etkili ve organize yapılar olarak dini cemaatlerin ayırt edici özelliği karizmatik liderlere sahip olmasıdır. Dini liderin şahsiyetinden ve orijinal dini tecrübesinden kaynaklanan gruptaki karizmanın oluşturduğu manevi bağ tasavvur olunabilecek en sıkı bağlardan biridir.²⁵ Çünkü karizmanın sıra dışı etkisi insanları içerden değiştirmekte ve karizmatik liderin takipçisi haline getirmektedir.²⁶ Lider, grubu ortak inanç, düşünce ve duygu etrafında bütünleştirme ve grup motivasyonunu sağlama görevini üstlenmektedir. Burada karizmatik lider ancak kendisine ihtiyaç duyan kitle ile karşılaştığında lider vasfını kazanabilmektedir. Anlaşılan grubun nitelikleri ile başarılı lider arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır.²⁷ İzleyicilerin sorun ve beklentileri ile karizmatik liderin vizyon ve misyonu

²¹ Günay, *Din Sosyolojisi*, 306.

²² Mustafa Sarmış, "Dinî Gruplarda Hegemonik İşleyiş Mekanizması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (2022), 331.

²³ Çiğdem Kağıtçıbaşı – Zeynep Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Evrim Yayınları, 2014), 301.

²⁴ Günay, *Din Sosyolojisi*, 290.

²⁵ Günay, *Din Sosyolojisi*, 288.

²⁶ Ritzer - Stepnisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, 33.

²⁷ Mehmet Ali Büyükkara, "Dinî Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları" *Usûl İslam Araştırmaları* 7/7, (Haziran 2007), 124.

arasında karşılıklı bağımlılık, karizmanın vizyon ve misyonunun sosyal sirayet aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır.²⁸

3. Dini Grup Liderlerinin Karizmatik Otoritelerinin Sosyal Temsilleri

İnsanlık tarihindeki ilk bilinçli gruplaşmalarından biri olarak dini gruplaşmalar²⁹ tarihten günümüze devam eden sosyolojik olgulardandır. Günümüzün modern toplumlarında dini gruplar, tarikat geleneğini devam ettirenler de bulunmakla birlikte, genellikle cemaat yapılarına dönüşerek varlıklarını sürdürmektedirler. Ana dini bünyeden daha yoğun ve farklı seviyede bir dindarlığı hedefleyen tarikat orijinli dini gruplar, Türkiye’de çok partili hayat döneminden itibaren sanayileşme ve kentleşmenin doğurduğu toplumsal değişimlere paralellik göstererek cemaat form yapısına sahip olmuşlardır. Bütün bu yapısal farklılaşma ve değişimler, dini cemaatlerin amaç, işlev ve faaliyet alanları üzerinde belirli bir etkiye sahip olsa da, gruplardaki karizmatik otoritenin işleyiş mekanizmasını çok sınırlı şekilde etkilemektedir. Bu anlamda dini gruplarda karizmatik otorite veya kurumsallaşma sonrası rutinleşen otorite her türlü karar mekanizmasının merkezinde yer alarak eşsiz konumunu devam ettirmektedir.

Geleneksel tarikat formlarında şeyhte bulunması gereken nitelik ve yeterlilikler belirlenerek yapılaşmış bir şeyhlik kurumu³⁰ ile tarikat içi eğitim süreçlerine dair koyulan kriterler çerçevesinde yürütülen bir kontrol mekanizması söz konusuydu. Yüzyıllarca devam eden bu sistem zamanla yozlaşmaya başlamış ve Cumhuriyet’in ilanından sonra da 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasıyla sona ermiştir. Hızlı modernleşme çapaları toplumsal ve kamusal alanda dinselliğin giderek dışlanmasına yol açarken, değişime uzak kalan veya karşı olan geleneksel toplum kitlelerinde yeni arayışlara itmiştir. 1950 sonrası artan dini cemaatleşme olgusunun arkasında Türkiye’de söz konusu değişim ve kırılmanın büyük etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla dini hayat tezahüründe hem geleneksel yapıların hem modernleşme sürecinin ortak etkilerinden bahsedebiliriz.

Günümüzde dini hayat üzerinde güçlü bir etkisi olan dini gruplar, cemaat dindarlığı³¹ ile bir kimlik inşa etmektedirler. Makalede daha önce de bahsedildiği gibi dini cemaat oluşumlarında liderin karizmatik kişiliği merkezi bir öneme sahiptir. Esasında liderin aşkın kişiliğe sahip olup olmamasından ziyade, onun otoritesine tabi olan takipçiler veya müritler tarafından nasıl algılandığı ve kabul görüldüğü dikkate değerdir.³² Grup mensupları nazarında liderin nasıl algılandığı ve hangi mertebede konumlandığı, dini otorite sahibine atfedilen adlandırmalarda açıkça belirginleşmektedir.

Dini grup liderinin karizmatik otoritesi genellikle grup mensuplarınca seçilmişlik olgusu etrafında temellenmektedir.³³ Çünkü genel teorik perspektif karizmanın sonradan değil, doğuştan elde edilen bir nitelik olduğunu kabul etmektedir.³⁴ Güneydoğu bölgesinden neşet

²⁸ Mustafa Macit, “Avırlı Muhammed Lütfi Efe Menkıbelerindeki Karizmatik Unsurlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hâce Muhammed Lütfi (Alırlı Efe) Sempozyumu*, ed. Cengiz Gündoğdu (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013), 249.

²⁹ Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar*, 129.

³⁰ Semih Ceyhan, “Tekke ve Tarikat Kavramlarına Dair”, *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 37.

³¹ Adem Efe, “Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı”, *İslami Araştırmalar* 28/1 (2017), 290-301.

³² Max Weber, *Ekonomi ve Toplum* C.1 çev. Latif Boyacı (İstanbul: Yarı Yayınları, 2012), 362.

³³ Hakkı Kardeş, “Karizma, Karizmatik Otorite ve Karizmanın Rutinleşmesi Üzerine Bir Meta-Değerlendirme: Osman Hulusi Efendi Tarikatı Örneği”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 4/7 (Ocak-Haziran 2010), 84-87.

³⁴ Mustafa Macit, “Avırlı Muhammed Lütfi Efe Menkıbelerindeki Karizmatik Unsurlar Üzerine Bir Değerlendirme”, 245.

etmiş dini cemaatlerin kurucu liderlerinde çoğunlukla Hz. Peygamber'in soyundan oldukları inancına dayanarak seyid/seйда sınıfları kullanılmaktadır. Bu sınıfla liderin manevi seçilmişliği lanse edilerek hem grup mensuplarına hem de grup dışındakilere yönelik dini bir meşrulaştırma mekanizması işlemektedir. Grup liderinin soyu ve ailesi üzerinden seçilmişliği, onu diğer insanlardan ayıran ve izleyicileri üzerinde güçlü karizmatik şahsiyet inşa etmektedir. Tarikat ve tarikat kökenli dini cemaatlerde görülen bir diğer karizma unsuru, liderin altın silsile içinde olmasıdır. Nakşibendilik kökenli cemaat yapılarında liderin altın silsileye dâhil olduğu vurgulanarak, onun manevi şahsiyetinin sıra dışılığı ifade edilmektedir. Dini cemaatlerde liderin manevi seçilmişliği birtakım menkıbe, keramet, vesile, rüya ve batını ilime sahip olma gibi³⁵ argümanlarla, grup mensuplarına hitap edecek sosyal temsiller kullanılmaktadır.

Osmanlı döneminde geleneksel olarak İlmîye ve şeyh zümresi mensuplarına "Efendi" tabiri kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde gündelik dildeki anlamı değişmekle birlikte Türkiye'de birçok dini cemaat lideri isminin sonuna bu ifadeyi kullanmaktadır.³⁶ Tarikat temelli cemaatlerde grup mensupları kendi şeyhleri için sıklıkla "Efendi", tabiriyle birlikte "Efendi Hazretleri" "Efendi Babam" şeklinde de kullanılmaktadırlar.³⁷ Her dini cemaatin kendi kurucu karizmatik liderini adlandırması farklı olmaktadır. Bu ayrım grupların kurumsallaşma sonrası karizmanın rutinleştiği güncel lideri için de geçerli olmaktadır. Kurucu karizmatik lider cemaat bağluları tarafından "Sultânü'lârifin eş-Şeyh" unvanıyla anılırken, cemaatin hâlihazırdaki liderine "üstadımız" şeklinde hitap edilmektedir.³⁸ Süleyman Hilmi Tunahan'ın bilgi ve yetenek bakımından üstünlüğü cemaat içinde "Üstat" tabiriyle ifade edilmektedir.³⁹ Cemaat mensuplarınca, Tunahan, "33 zattan oluşan Altın Silsile'nin son halkası" olarak kabul edilmektedir. Karizmatik lider olarak onun otoritesinin kaynağı "silsile", "keramet" ve "batın bilgisi" şeklinde üç yönden manevi bir temele dayandırılmaktadır.⁴⁰ Klasik tarikat formunu sürdüren cemaatlerde şeyhin karizmatik otoritesi geleneksel ve dini unsurlarla güçlendirilmektedir. Cerrahi tarikatı üzerine yapılan bir araştırmada şeyhin otorite kaynağı "Silsile" ve "Baraka", otoritenin meşruluk sağlayan kavram olarak keramet kavramıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde şeyhin "Molla" ve "Seyda" olması onun karizmatik otoritesinin meşruiyetini güçlendirmektedir.⁴¹ Dini itibarın biri doğuştan diğerinin eğitim yolu ile kazanıldığı bölgedeki⁴² işleyiş mekanizmasının diğer dini cemaat yapılarındaki karizmatik liderler için benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Modernleşmenin getirdiği değişim toplumun her alanında olduğu gibi dini hayat boyutunu da etkilemektedir. Günümüzde dini cemaatlerin faaliyet alanları dini alandan seküler alanlara

³⁵ İsmail Parlamış, "Dinî Gruplarda Karizmanın Temellendirilmesi: Galip Kuşçuoğlu Örneği", *BAİD* 15 (Haziran 2022), 55.

³⁶ Bilgin, *Din ve Toplum Din Sosyolojisine Giriş*, 143. Adem Efe, *Dini Gruplar Sosyolojisi* (İstanbul: Dönem Yayıncılık, 2013), 188.

³⁷ Filiz Kafadar, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Bağlamında Cemaatlerde Kadın: İsmailağa Örneği*, (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 78-86.

³⁸ Şeyma Midilli, *Erenköy Cemaatinde Kadın Sohbetleri: İçerenköy Senti Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2018, 37.

³⁹ Mustafa Aydın, "Süleymanlık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık*, ed.Tanıl Bora-Murat Gültekinil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 311-312.

⁴⁰ Mehmet Ali Kirman, "Süleymanlık, Ortaya Çıkışı, Gelişim Evreleri ve Günümüzdeki Durumu", *Demokrasi Platformu* 2/6, (2006), 153.

⁴¹ Tahir Pekasil, "Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre örneğinde Şeyh, Molla ve Seyyidler" *Bilim Düşünce Ve Sanatta Cizre (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri)* ed. Nesim Doru, (İstanbul: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2012), 143-145.

⁴² Necdet Subaşı, "Şeyh, Seyyid ve Molla-Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneğinde Dinsel İtibar Kategorileri" *İslamiyat* 2/3 (1999), 126.

doğru genişlediği ve sosyo-ekonomik faaliyet alanlarındaki başarıları toplumsal meşruiyet olarak lanse ettikleri görülmektedir. 1980’li yıllardan itibaren kamusal alanda daha görünür hale gelen dini cemaatler, değişen topluma ayak uydurma ihtiyacını hissetmişlerdir. Dini cemaatler, sağlık, eğitim, yardımlaşma, şirketleşme, yayıncılık, kültür ve araştırma gibi modern toplumun değişimine mutabık faaliyet alanlarına dâhil oldukları bilinmektedir.⁴³ Cumhuriyet döneminde şehirleşme, eğitim ve sosyo-ekonomik farklılaşma gibi toplumsal yapıyı etkileyen faktörlerin dini hayat üzerindeki dönüşümünü ifade ettiği söylenebilir. Geleneksel dönemde Mürşid’in bir özelliği olan “keramet” kavramı da yaşanan sosyo-ekonomik değişimle birlikte dini anlamının dışına çıktığı, sosyal hayattaki etki sahasını genişlettiği görülmektedir. Günümüzde karizmatik lider olarak şeyhin önemli kerameti arasında “yüksek statülü kişileri ve sayı olarak pek çok insanı” etrafında toplayabilme yeteneği öne çıkmaktadır.⁴⁴ Bu durum, tarihte de karizmatik dini liderlerin özellikleri olarak dini ve tasavvufi bir temele dayanmakla birlikte, günümüzde daha görünür bir olgu haline dönüşmüştür.

Grup liderinin yetiştiği çevre ve eğitimi önemli bir karizmatik özellik olarak grup mensuplarınca kabul görmektedir. Türkiye’de sosyal değişim dini cemaatlerin yapıları, işlevleri ve faaliyet alanlarına yansiyarak söz konusu dini grupların dönüşümüne neden olmuştur. Sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda faaliyette bulunmanın cemaatin toplumsal meşruiyet sahasını güçlendirmesine katkı sağladığını söylemek mümkündür.⁴⁵ Burada liderin karizmatik otoritesinin reform yapabilme salahiyeti öne çıktığı görülmektedir. Öyle ki değişen sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve politik şartlara göre grubun sosyal tabanını muhafaza etme ve genişletme başarısı dini cemaat liderinin karizmasının önemli bir boyutunu temsil etmektedir. Aynı bağlamda grup liderinin profesör, mühendis olması veya bildiği yabancı diller onun toplumsal alanda meşruiyetini temsil eden karizmatik özelliklerin sosyal temsilleridir. Yine, dini cemaat müntesipleri tarafından karizmatik lider “gönül adamı”, “ufku çok geniş” ve “saygın bir bilim adamı” şeklinde telakki edilmekte⁴⁶ ve sosyal temsiller olarak da sunulabilmektedir. Bununla beraber yine güçlü hitabet ve iletişim diline sahip olması, yazdığı eserlerin okunması, siyasi liderlerle teması ve grup dinamizmini güçlendirerek grubu büyütmesi günümüzde karizmatik liderin yeni itibar göstergeleri arasında yer almaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla, dini cemaatin kurucusu ve liderinin toplumun değişen ihtiyaç ve beklentilerine ve aynı zamanda liderin sosyo-kültürel sermayesine göre farklı karizmatik yönünün öne çıkartıldığı görülmektedir.

Sonuç

Dini gruplar, diğer sosyal gruplardan daha güçlü ve etkili yapılardır. Bu olguyu dini grupların karizmatik lider etrafında sıkı örgütlenme yapıları ile ilişkilendirmek mümkündür. Dini cemaatlerde karizma ve onun dini itibarı grup dinamizmini oluşturulmasında ve sürdürülmesinde en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Dini cemaatler, genellikle karizmatik bir liderin otoritesi ve doktrini etrafında gelişirler. Toplumsal yapı ve değişimden bağımsız olmayan dini cemaatler liderlerine atfedilen karizmatik öğeleri mensuplarına tanıdık ve anlaşılır kılarak sunmaktadır. Geleneksel karizmatik özelliklerle birlikte günün toplumuna

⁴³ Mehmet Ali Kirman, “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve “Yeni Dini Cemaatler”, *Muhafazakâr Düşünce* 1/2 (Kış 2004), 71.

⁴⁴ Fulya Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler* (İstanbul: Hil Yayın, 1990), 136.

⁴⁵ Mehmet Ali Kirman, “Türkiye’de Toplumsal Değişme, Din ve Kimlik: Dini Cemaatlerin Dönüşümü ve Tanımlama Problemi”, *Demokrasi Platformu* 2/5 (Kış 2006), 157.

⁴⁶ Efe, *Dini Gruplar Sosyolojisi*, 183.

hitap edecek söylem ve anlayışlarla karizma kurgulamaktadırlar. Dini gruplarda liderin otoritesi ile karizmatik özellikleri arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Hem tarihsel süreçte hem de günümüz dünyasında karizma, kriz dönemlerindeki reformcu ve yenileyici rolüyle otoritesini göstermektedir. Weber'in vurguladığı gibi, karizmanın ortaya çıkışı ve etkisi toplumsal bağlamdan bağımsız değildir. Her ne kadar rasyonel boyutun dışında konumlanırsa da karizma ve onun otoritesi, izleyicileri nezdinde kavranabilir ve rasyonel bir çerçeveye ihtiyaç duymaktadır. Anlaşılan karizma, hitap ettiği grubu veya kitleyi iyi şekilde tanımakta, onların beklenti ve ihtiyaçlarının neler olup olmadığı konusunda bilgi sahibidir. Dini grup yapılarında köklü zihniyet değişimleri, karizmatik otoriteye olan derin güvenle gerçekleşmektedir.

Toplumsal değişim süreçleri, bütün sosyal yapılarda olduğu gibi dini gruplarda da bazı farklılıklara yol açmaktadır. Toplumun sosyo-kültürel özellikleri, beklentileri ve sorunları karşısında, yeni işlevler ortaya çıkmaktadır. Burada karizmatik liderin hususiyetlerine vurgu da çeşitlilikler görülmektedir. Karizmatik otoritenin dini itibarını güçlendiren geleneksel temsiller günümüzde etkinliğini devam ettirmekle birlikte değişen toplumun beklentilerine karşılayacak işlevler de vurgulanmaktadır. Dini grup liderinin eğitimi veya mesleki unvanlarının sıklıkla vurgulanması, değişen toplumsal hayata uyumu gösteren örnekler arasında yer almaktadır. Ancak bunların karizmanın otoritesini sağlayan özellikler arasında çok sınırlı olduğunu da belirtmek gereklidir.

Karizmanın grupça anlaşılır ve meşru zemindeki statüsü "Seyda", "keramet", "altın silsile", "âlim", "efendi", "manevi lider", "veli" gibi dini gelenek içinde kullanılan dini itibar sıfatları sosyal temsiller olarak gruplar tarafından kullanılmaktadır. Sosyal hafızada ve anlam dünyasında karşılığı olan karizmatik nitelikler, sosyal temsil ifadeleriyle hem grup içinde hem grup dışında etkili şekilde kullanılmaktadır. Aynı zamanda kişiliğe, aldığı eğitime, iletişim diline, yazdığı eserlere ve etrafında yer alan modern topluma mensup bireylerin çokluğuna vurgu, günümüzde öne çıkartılan hususiyetleri arasında yer aldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Atacan, Fulya. *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*. İstanbul: Hil Yayın, 1990.
- Akyüz, Niyazi. "Dinlerin Teşekkülünde Dini Liderlerin Karizması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, (2000), 275-291.
- Akyüz, Niyazi. *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar*. Ankara: Gündüz Yayınları, 2007.
- Aydın, Mustafa. "Süleymanlık". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık*, ed.Tanıl Bora-Murat Gültekinil. 308-322. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Bilgin, Vejdi. *Din ve Toplum Din Sosyolojisine Giriş*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Dinî Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları" *Usûl İslam Araştırmaları*, 7/7, (Haziran 2007), 107-136.
- Ceyhan, Semih. "Tekke ve Tarikat Kavramlarına Dair". *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, 27-53. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Çapcıoğlu, İhsan, vd., "Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/14 (Ağustos 2010), 51-76.
- Çiftçi, Adil. *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Ankamat Matbaacılık, 2012.

- Efe, Adem. "Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı". *İslami Araştırmalar* 28/1 (2017), 290-301.
- Efe, Adem. *Dini Gruplar Sosyolojisi*. İstanbul: Dönem Yayıncılık, 2013.
- Furseth, Inger- Repstad, Pal. *Din Sosyolojisine Giriş Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, çev. İhsan Çağcıoğlu-Halil Aydınalp, Ankara: Atıf Yayınları 2020.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2006.
- Hogg, Michael A. – Vaughan, Graham M.. *Sosyal Psikoloji*. çev. İbrahim Yıldız – Aydın Gelmez, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2017.
- Kafadar, Filiz. *Gündelik Hayat Sosyolojisi Bağlamında Cemaatlerde Kadın: İsmailağa Örneği*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem – Cemalcılar, Zeynep. *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınları, 2014.
- Kamil Kaya. *Küçük Gruplar Sosyolojisi*. Isparta: Fakülte Kitapevi, 2019.
- Karazahin, Hakkı. "Karizma, Karizmatik Otorite ve Karizmanın Rutinleşmesi Üzerine Bir Meta-Değerlendirme: Osman Hulisi Efendi Tarikatı Örneği", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4/7 (Ocak-Haziran 2010), 81-98.
- Kirman, Mehmet Ali. "'Süleymancılık', Ortaya Çıkışı, Gelişim Evreleri ve Günümüzdeki Durumu". *Demokrasi Platformu*, 2/6, (Bahar 2006), 151-180.
- Mehmet Ali Kirman, "Türkiye'de Toplumsal Değişme, Din ve Kimlik: Dini Cemaatlerin Dönüşümü ve Tanımlama Problemi", *Demokrasi Platformu*, 2/5 (Kış 2006), 141-163.
- Kirman, Mehmet Ali. "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve "Yeni Dini Cemaatler". Muhafazakâr Düşünce 1/2 (Kış 2004), 61-77.
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 6.baskı, 2014.
- Macit, Mustafa. "Avırlı Muhammed Lütfi Efe Menkıbelerindeki Karizmatik Unsurlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Hâce Muhammed Lütfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu*, ed. Cengiz Gündoğdu 245-250. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay – Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Midilli, Şeyma. *Erenköy Cemaatinde Kadın Sohbetleri: İçerenköy Senti Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Okumuş, Ejder. *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Öner, Bengi. "Sosyal Temsiller". *Kriz Dergisi*, 1/10 (2002), 29-35.
- Özbolat, Abdullah. "Toplumsal Fonksiyonları Bağlamında Dini Otorite: Tipolojik Bir Deneme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20:2 (2015), 1-23.
- Parlamış, İsmail. "Dinî Gruplarda Karizmanın Temellendirilmesi: Galip Kuşçuoğlu Örneği". *BAİD* 15 (Haziran 2022), 33-58.
- Pekasil, Tahir. "Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Cizre örneğinde Şeyh, Molla ve Seyyidler". *Bilim Düşünce Ve Sanatta Cizre (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta*

- Cizre Sempozyumu Bildirileri*) ed. Nesim Doru, 141-154. İstanbul: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Ritzer, George - Jeffrey Stepnisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*, çev. Irmak Ertuna Howison, Ankara: Deki Basım Yayın, 2013.
- Sarmış. Mustafa. "Dinî Gruplarda Hegemonik İşleyiş Mekanizması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (2022), 321-354
- Subaşı, Necdet. "Şeyh, Seyyid ve Molla-Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneğinde Dinsel İtibar Kategorileri". *İslamiyat* 2/3 (1999), 122-140.
- Tekin, Mustafa. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay, İstanbul: İFAV Yayınları, 1995.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Weber, Max. *Ekonomi ve Toplum*. C.1 çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarn Yayınları, 2012.
- Yavuz, Sefer. "Bir Karizmatik Otorite Örneği Olarak İmamet ve Mehdi Anlayışı: Türkiye Caferileri (İğdır Örneği)". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/13 (2014/1), 1-35.